

Góp ý hoàn thiện quy định về các tội phạm môi trường trong Bộ luật hình sự

1. Cơ sở pháp lý

Tình hình tội phạm về môi trường trong những năm gần đây trên thế giới nói chung và Việt Nam nói riêng vẫn diễn biến phức tạp, khôn lường. Trên thế giới thì rõ nét là những hiện tượng dịch chuyển ô nhiễm “xuyên biên giới từ các nước phát triển sang các nước đang và kém phát triển, thông qua các hoạt động đầu tư, chuyển giao công nghệ, xuất, nhập khẩu... (như: sự cố môi trường nghiêm trọng tràn dầu trên vịnh Mêhicô, vỡ bể chứa bùn đỏ tại Hungari...).

Theo định nghĩa của Hội đồng Bảo an Liên hợp quốc, “an ninh môi trường được hiểu là “sự khan hiếm các tài nguyên thiên nhiên, suy thoái và ô nhiễm môi trường và những hiểm họa có thể gây suy yếu nền kinh tế, gia tăng đói nghèo, gia tăng bất ổn chính trị, thậm chí trở thành ngòi nổ cho các cuộc xung đột và chiến tranh”¹, Báo cáo Thiên niên kỷ của Hội đồng châu Mỹ của Liên hợp quốc xác định: “An ninh môi trường là việc đảm bảo an toàn trước các mối nguy hiểm môi trường sinh ra do sự yếu kém trong quản lý hoặc thiết kế và có nguyên nhân trong nước hay xuyên quốc gia”². Do đó, xâm phạm an ninh môi trường cần được coi là một kiểu diễn biến hòa bình³, còn an ninh môi trường được hiểu là trạng thái mà một hệ thống môi trường có khả năng bảo đảm đầy đủ các điều kiện sống an toàn, lành mạnh cho con người trong hệ thống đó. Nguy cơ an ninh môi trường có thể dẫn đến các hệ quả nghiêm trọng như: Mất ổn định do biến đổi khí hậu, an ninh nguồn nước bị đe dọa, vấn đề ô nhiễm xuyên biên giới, khan hiếm lương thực và sự gia tăng nghèo đói, sự phát triển không bền vững, cân xứng, hệ sinh vật ngoại lai nguy hại và sinh vật biến đổi gen xâm lấn ngày

¹ Xem Nguyễn Đình Hòa, Nguyễn Ngọc Sinh: Đảm bảo an ninh môi trường cho phát triển bền vững, Nxb. Khoa học và Kỹ thuật, Hà Nội, 2010, tr.34, 36.

² Xem: <http://tnmttuyenquang.gov.vn/Moi-truong/Can-danh-gia-dung-muc-ve-van-de-an-ninh-moi-truong-tai-Viet-Nam-20226>, truy cập ngày 22/10/2017.

³ Xem Nguyễn Đình Hòa, Nguyễn Ngọc Sinh: Đảm bảo an ninh môi trường cho phát triển bền vững, Nxb. Khoa học và Kỹ thuật, Hà Nội, 2010, tr.34, 36.

càng gia tăng, v.v.. Vì vậy, để ứng phó trước thách thức này, đòi hỏi chúng ta phải thực hiện các giải pháp cơ bản sau⁴:

- Xây dựng Bộ Tiêu chí và xác định Bộ Chỉ số an ninh môi trường phù hợp với điều kiện của Việt Nam, nhằm phục vụ công tác quản lý và hoạch định chính sách. Công cụ này giúp cung cấp thông tin cho các nhà quản lý và hoạch định chính sách đánh giá, kiểm soát mức độ an ninh môi trường, từ đó đưa ra các chính sách, giải pháp ngăn chặn, ứng phó kịp thời nhằm bảo đảm an ninh môi trường;

- Xây dựng, hoàn thiện hệ thống chính sách, giải pháp, cơ chế ngăn ngừa, ứng phó, bảo đảm an ninh an toàn cho môi trường;

- Tăng cường hợp tác quốc tế và khu vực, tranh thủ các nguồn lực bên ngoài như nguồn vốn, khoa học - công nghệ, kinh nghiệm quản lý... để bảo vệ môi trường;

- Chú trọng nghiên cứu ứng dụng khoa học - công nghệ tiên tiến nhằm sử dụng tiết kiệm nguồn tài nguyên, xử lý ô nhiễm môi trường, khắc phục hậu quả thiên tai, ứng phó với biến đổi khí hậu. Đồng thời, nghiên cứu phát triển các loại năng lượng sạch như điện hạt nhân, năng lượng gió, năng lượng mặt trời... bảo đảm an ninh năng lượng, giảm áp lực năng lượng thủy điện;

- Đẩy mạnh công tác tuyên truyền, phổ biến, giáo dục pháp luật về bảo vệ môi trường, trong đó có vấn đề an ninh môi trường. Tăng cường áp dụng các biện pháp hỗ trợ doanh nghiệp tiếp cận thông tin và thực thi hiệu quả các chính sách, pháp luật về bảo vệ môi trường;

- Giải quyết một cách hài hòa, đồng bộ mối liên hệ giữa phát triển kinh tế, bảo vệ môi trường và các vấn đề xã hội. Thay đổi từ duy phát triển và kiểm soát chặt chẽ các nguồn gây ô nhiễm, xả thải trực tiếp ra môi trường mà không qua xử lý; tránh các vụ việc nghiêm trọng đã từng xảy ra; Tăng cường công tác quản lý về bảo tồn đa dạng sinh học, bảo vệ và phát triển rừng; kiểm soát chặt chẽ các sinh vật ngoại lai xâm hại; kiểm soát chặt chẽ việc quy hoạch, cấp phép trong hoạt động khai thác, chế biến tài nguyên thiên nhiên. Bên cạnh đó, tăng cường năng lực, bộ máy của các cơ quan dự báo khí tượng, đồng thời, lồng ghép biến

⁴ Xem: <http://tapchimoitruong.vn>, Tạ Đình Thi, Phan Thị Kim Oanh, Tạ Văn Trung và Bùi Đức Hiếu: Đảm bảo an ninh môi trường ở Việt Nam - Vấn đề cấp thiết cần phải giải quyết, truy cập ngày 22/10/2017.

đổi khí hậu vào các chiến lược, quy hoạch, kế hoạch, chương trình của Trung ương cũng như địa phương...

- Giữ nghiêm kỷ cương và phép nước về môi trường⁵. Cụ thể, tăng cường xử phạt các hành vi gây ô nhiễm môi trường là giải pháp cần thiết đối với mọi đối tượng. Hiện nay, ô nhiễm môi trường diễn ra ở nhiều nơi, nhiều vùng, nhiều khu vực. Vấn đề ô nhiễm môi trường thường dẫn đến suy thoái, sự cố môi trường, xảy ra trong sản xuất và trong sinh hoạt. Do đó, để phòng ngừa và bảo đảm tránh những mối nguy cơ đe dọa đến cuộc sống con người, an ninh, an toàn xã hội, cần phải có những chế tài đủ mạnh và bảo đảm sức răn đe, phòng ngừa cả mức độ pháp luật hành chính và pháp luật hình sự⁶. Việc xử phạt nghiêm minh, nghiêm khắc, đồng bộ, quyết liệt, đúng pháp luật đối với các hành vi gây ô nhiễm môi trường là một trong những biện pháp hiệu quả nhất để hình thành ý thức, thái độ và hành vi ứng xử có văn hóa với môi trường tự nhiên, tạo thành hành vi mang tính tự ý thức, tự giác, tự nguyện của mỗi người trong mối quan hệ với tự nhiên.

2. Đánh giá tình hình thực tế về tội phạm môi trường

Còn ở Việt Nam thì trong vài năm gần đây, ngoài sự cố Formosa còn có một số vấn đề môi trường khác như: Sự cố vỡ hồ chứa bùn thải của nhà máy chì, kẽm của Công ty TNHH CKC ở Cao Bằng ngày 05/01/2016; các sự cố cá chết xảy ra tại một số tỉnh thành như Đồng Nai, Thanh Hóa, Hà Nội, đặc biệt là sự cố môi trường xảy ra tại 4 tỉnh miền Trung trong tháng 4 và tháng 6; vấn đề ô nhiễm tại Nhà máy nhiệt điện VT tại Bình Thuận; vấn đề khiếu kiện liên quan đến hoạt động khai thác khoáng sản của Công ty NP tại tỉnh Thái Nguyên; Công ty TNHH Nhà nước MTV xử lý và chế biến chất thải PT xả thải gây ô nhiễm; nước mưa chảy tràn của Nhà máy sản xuất quặng đồng AP gây ô nhiễm môi trường tại tỉnh Hòa Bình, Công ty TNHH Hapeco xả nước thải ra sông Lạch

⁵ Xem thêm Trần Thị Thúy Hà: An ninh môi trường ở Việt Nam hiện nay, Tạp chí Khoa học xã hội Việt Nam, số 6 (115) / 2017, tr.98.

⁶ Bộ luật Hình sự năm 2015, sửa đổi, bổ sung năm 2017 đã có những sửa đổi, bổ sung về các tội phạm về môi trường, bảo đảm tính răn đe, phòng ngừa và xử lý các tội phạm trong lĩnh vực này (TG).

Tray (Hải Phòng) gây ô nhiễm; Công ty cổ phần Tập đoàn Khoáng sản AC xả trực tiếp nước thải không qua xử lý ra sông Cẩm Đàn (Bắc Giang); vv...⁷

Thời gian vừa qua, tội phạm và vi phạm pháp luật về môi trường nổi lên ở một số lĩnh vực sau⁸:

- Trong sản xuất công nghiệp, lợi dụng chủ trương mở cửa, chính sách thu hút vốn đầu tư của Nhà nước cùng với những sơ hở về pháp luật trong lĩnh vực bảo vệ môi trường của Việt Nam, nhiều nhà đầu tư trong và ngoài nước đã đầu tư các dự án sản xuất kinh doanh, nhưng không chú trọng việc xây dựng các hệ thống xử lý chất thải, nhất là các nhà máy, cơ sở sản xuất trong các khu công nghiệp đang trong giai đoạn hoàn thiện và các cơ sở nằm trên lưu vực sông. Đáng lo ngại là các doanh nghiệp tuy có hệ thống xử lý chất thải, nhưng luôn có tình vi phạm, thủ đoạn tinh vi, lén lút để xả thải ra môi trường như xây dựng hệ thống bí mật, phức tạp, được ngụy trang bằng hệ thống đạt tiêu chuẩn nên rất khó phát hiện, điển hình vụ Công ty VD Việt Nam, Công ty TK, Công ty TNHH M, Công ty thuộc da HD, Công ty giấy VD.P1

- Trong hoạt động kinh doanh nhập khẩu, tình trạng nhập khẩu trái phép chất thải dưới hình thức phế liệu làm nguyên liệu sản xuất, thiết bị công nghệ lạc hậu dẫn đến nguy cơ biến Việt Nam thành bãi rác thải công nghiệp, với thủ đoạn như “tạm nhập, tái xuất, khi bị phát hiện thì khai là “gửi nhầm hàng và xin được chuyển trả lại... Một số doanh nghiệp lợi dụng cơ chế kiểm hóa xác suất, móc nối với một số tổ chức kiểm định, giám định để có kết luận hàng hóa đạt tiêu chuẩn về môi trường, câu kết với nhân viên hải quan để lấy mẫu trong các lô hàng bảo đảm yêu cầu chất lượng được chuẩn bị sẵn, từ đó dễ dàng được thông quan “nhập rác” vào nước ta. Đặc biệt, nghiêm trọng hơn cả là hành vi nhập rác thải sinh hoạt, các loại chất dioxin, thực phẩm kém chất lượng, bột xương bò điên, kể cả chất nổ phóng xạ, các thiết bị công nghệ lạc hậu sản xuất từ những năm 60 của thế kỷ XX⁹.

⁷ Nguyễn Lê: Ngoài sự cố Formosa, cả nước có hơn 20 vụ ô nhiễm môi trường lớn (<http://infonet.vn/>, truy cập ngày 27/12/2018).

⁸ Xem Phạm Quý Ngọ: Công tác đấu tranh phòng, chống tội phạm và vi phạm pháp luật về bảo vệ môi trường, (<http://tapchimoitruong.vn/>), truy cập ngày 22/10/2017.

⁹ Xem Phạm Quý Ngọ: Công tác đấu tranh phòng, chống tội phạm và vi phạm pháp luật về bảo vệ môi trường, (<http://tapchimoitruong.vn/>), truy cập ngày 22/10/2017.

- Trong hoạt động khai thác tài nguyên, khoáng sản, bảo vệ đa dạng sinh học, nạn chặt phá rừng vẫn đang diễn ra rất nghiêm trọng, đặc biệt là tình trạng chặt phá các khu rừng nguyên sinh, khu bảo tồn thiên nhiên, rừng phòng hộ... với thủ đoạn lợi dụng chính sách chuyển đổi “rừng nghèo, xây dựng thủy điện, phát quang biên giới để khai thác rừng bừa bãi, kèm theo tình trạng chống người thi hành công vụ gây phức tạp tình hình an ninh trật tự ở nhiều địa phương. Ngoài ra, tại các khu vực khai thác khoáng sản, do sử dụng hóa chất như thủy ngân, kim loại nặng, nên nguồn nước sinh hoạt, tưới tiêu bị ô nhiễm, không có biện pháp chống xói mòn, rửa trôi, làm ảnh hưởng hệ sinh thái, gây phong hóa biến rừng thành đất trống đồi núi trọc, tiềm ẩn nguy cơ lũ quét cao.

- Tình trạng săn bắn, buôn bán, vận chuyển động vật hoang dã, quý hiếm diễn ra công khai ở nhiều nơi. Qua một số vụ việc do lực lượng cảnh sát môi trường điều tra, khám phá cho thấy vi phạm pháp luật trong lĩnh vực này tiếp diễn phức tạp, nhất là buôn bán các loài động vật quý, hiếm có lợi nhuận cao như hổ, tê tê, Các đường dây mua bán, vận chuyển động vật hoang dã qua biên giới thủ đoạn tinh vi, che giấu bằng nhiều hình thức. Việt Nam đang là nước trung chuyển các loại động vật hoang dã và sản phẩm từ động vật hoang dã cho nước thứ ba...

- Trong sản xuất làng nghề, với trên 2.700 làng nghề trong cả nước, nhưng hầu hết do quy mô sản xuất nhỏ lẻ ở hộ gia đình, trình độ sản xuất thủ công theo kinh nghiệm, công nghệ sản xuất thô sơ, không quan tâm đến vấn đề xử lý chất thải, dẫn đến tình trạng môi trường tại các làng nghề rất đáng báo động. Nhìn chung, chất thải từ hoạt động sản xuất của các làng nghề không được xử lý mà xả trực tiếp ra ruộng, ao, hồ, ruộng lúa....¹⁰ chất thải độc hại khó phân hủy tại các làng nghề thuộc da, dệt nhuộm và tái chế kim loại, đã làm cho các chỉ tiêu BOD, COD, SS¹¹ đều vượt quá tiêu chuẩn cho phép nhiều lần, ảnh hưởng nghiêm trọng đến môi trường và sức khỏe của nhân dân.

¹⁰ Xem Phạm Quý Ngọ: Công tác đấu tranh phòng, chống tội phạm và vi phạm pháp luật về bảo vệ môi trường, Tlđd.

¹¹ 2. BOD (Biochemical Oxygen Demand): là lượng ôxy cần thiết để vi sinh vật ôxy hóa các chất hữu cơ; COD (Chemical Oxygen Demand): là lượng ôxy cần thiết để ôxy hóa các hợp chất hóa học trong nước bao gồm vô cơ và hữu cơ; SS; lắng chất rắn là khối lượng chất rắn được lấy trong khoảng thời gian nhất định (BT).

- Trong lĩnh vực an toàn vệ sinh thực phẩm, tình hình nhập khẩu thực phẩm không đạt tiêu chuẩn trong thời gian qua có dấu hiệu lắng xuống nhờ sự vào cuộc quyết liệt của công an và các cơ quan chức năng. Tuy nhiên, hoạt động buôn bán, vận chuyển, tiêu thụ gia súc, gia cầm không qua kiểm dịch theo đường tiểu ngạch vẫn diễn ra phức tạp, nhất là từ khu vực biên giới phía Bắc. Các hoạt động buôn bán, vận chuyển sản phẩm gia súc như da, mỡ... diễn ra nhỏ lẻ, gây khó khăn cho công tác kiểm soát. Dịch bệnh có dấu hiệu bùng phát trở lại, nhất là dịch lợn tai xanh, nhân dân một số địa phương tại Hà Nội, Hải Dương không xử lý gia súc chết do bệnh gây ô nhiễm, thậm chí có nơi còn bán ra thị trường, gây nguy cơ cao mất an toàn vệ sinh thực phẩm¹².

Vấn đề quản lý, xử lý chất thải nguy hại đang bị buông lỏng, mặc dù ở nước ta trên 60 doanh nghiệp hoạt động trong lĩnh vực này, nhưng phần lớn trong số đó chưa được đầu tư thỏa đáng, công nghệ xử lý còn lạc hậu nên đã góp phần vào việc gây ô nhiễm môi trường, thậm chí có doanh nghiệp còn chôn hàng ngàn tấn chất thải nguy hại xuống dưới lòng đất nhằm giảm chi phí xử lý... gây ô nhiễm môi trường.

3. Kiến nghị giải pháp

Bên cạnh những thuận lợi có được, trong công tác phòng ngừa, đấu tranh chống tội phạm và vi phạm pháp luật về môi trường của lực lượng chức năng còn có những khó khăn do những nguyên nhân cơ bản sau đây¹³:

Việc phát hiện, xử lý vi phạm pháp luật và tội phạm về môi trường ngày một khó khăn hơn. Nguyên nhân do phương thức, thủ đoạn của loại tội phạm này ngày một tinh vi hơn, có sự đối phó với các cơ quan chức năng.

- Nhiều vi phạm pháp luật có yếu tố nước ngoài, trong một số vụ việc khi xử lý phải cân nhắc vì yếu tố ngoại giao, giải quyết bài toán “phát triển kinh tế - bảo vệ môi trường - công ăn việc làm của người lao động”. Do đó, việc xử lý còn gặp cản trở, áp lực từ phía các hội nghề nghiệp, các tổ chức phi chính phủ...

¹² Xem thêm Chính phủ: Báo cáo số 211 / BC - CP ngày 18/5/2017 về tình hình thực thi chính sách, pháp luật về quản lý an toàn thực phẩm giai đoạn 2011-2016, Hà Nội, 2017.

¹³ Xem Phạm Quý Ngọ: Công tác đấu tranh phòng, chống tội phạm và vi phạm pháp luật về bảo vệ môi trường, Tlđd.

- Việc xử lý vi phạm pháp luật về môi trường chưa có sự đồng đều, thống nhất có nguyên nhân là do quan điểm xử lý giữa các địa phương, một số bộ, ngành chưa thống nhất. Nhiều nơi do ưu tiên phát triển kinh tế nên kêu gọi đầu tư dàn trải, cấp phép kinh doanh ồ ạt, không quan tâm đến việc thẩm định, đánh giá ảnh hưởng của các dự án đối với môi trường, nhất là các dự án thuộc lĩnh vực trọng điểm hoặc khi xử lý đối với các doanh nghiệp, tập đoàn kinh tế nhà nước.

- Hệ thống văn bản quy phạm pháp luật mặc dù đã được sửa đổi, bổ sung nhưng vẫn còn thiếu và chưa đồng bộ, chưa rõ ràng, chế tài chưa đủ mạnh để răn đe, còn nhiều lỗ hổng để các đối tượng dễ “lách luật”.

- Chưa quy định vấn đề trách nhiệm hình sự của pháp nhân đối với các tội phạm về môi trường trong Bộ luật Hình sự, nhiều dấu hiệu định tội, định khung chưa cụ thể hóa dẫn đến khó khăn trong áp dụng, vv..

Trong các quy định của Bộ luật Hình sự năm 2015 sửa đổi, bổ sung các tội phạm về môi trường (Chương XIX) cụ thể hơn, rõ ràng hơn các tình tiết định tội và quy định về trách nhiệm hình sự của pháp nhân đối với nhóm tội phạm này, cũng như bổ sung thêm tội vi phạm quy định về bảo vệ an toàn công trình thủy lợi, đê điều và phòng, chống thiên tai; tội vi phạm quy định về bảo vệ bờ, bãi sông (Điều 238), đồng thời, sửa đổi các dấu hiệu định khung, định tội của các tội phạm cụ thể bảo đảm áp dụng thống nhất pháp luật hình sự.

Bên cạnh đó, cần sớm ban hành các văn bản hướng dẫn quy định về các tội phạm về môi trường trong Bộ luật Hình sự năm 2015.

Tài liệu tham khảo

1. Nguyễn Đình Hòa, Nguyễn Ngọc Sinh: Đảm bảo an ninh môi trường cho phát triển bền vững, Nxb. Khoa học và Kỹ thuật, Hà Nội, 2010
2. <http://tnmttuyenquang.gov.vn/Moi-truong/Can-danh-gia-dung-muc-ve-ve-van-de-an-ninh-moi-truong-tai-Viet-Nam-20226>, truy cập ngày 22/10/2017.
3. Chính phủ: Báo cáo số 211 / BC - CP ngày 18/5/2017 về tình hình thực thi chính sách, pháp luật về quản lý an toàn thực phẩm giai đoạn 2011-2016, Hà Nội, 2017.
4. <http://tapchimoitruong.vn>, Tạ Đình Thi, Phan Thị Kim Oanh, Tạ Văn Trung và Bùi Đức Hiếu: Đảm bảo an ninh môi trường ở Việt Nam - Vấn đề cấp thiết cần phải giải quyết, truy cập ngày 22/10/2017.
5. Trần Thị Thúy Hà: An ninh môi trường ở Việt Nam hiện nay, Tạp chí Khoa học xã hội Việt Nam, số 6 (115) / 2017, tr.98.

6. Bộ luật Hình sự năm 2015, sửa đổi, bổ sung năm 2017 đã có những sửa đổi, bổ sung về các tội phạm về môi trường, bảo đảm tính răn đe, phòng ngừa và xử lý các tội phạm trong lĩnh vực này (TG).

7. Nguyễn Lê: Ngoài sự cố Formosa, cả nước có hơn 20 vụ ô nhiễm môi trường lớn (<http://infonet.vn/>, truy cập ngày 27/12/2018).

8. Phạm Quý Ngọ: Công tác đấu tranh phòng, chống tội phạm và vi phạm pháp luật về bảo vệ môi trường, (<http://tapchimoitruong.vn>), truy cập ngày 22/10/2017.

TBĐQB